

แนวทางการจัดการความขัดแย้งโครงการเมืองต้นแบบอุตสาหกรรมก้าวหน้า
แห่งอนาคต อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา*
CONFLICT MANAGEMENT APPROACHES FOR THE MODEL CITY
OF FUTURE ADVANCED INDUSTRIAL PROJECT IN CHANA DISTRICT,
SONGKHLA PROVINCE

นурมา สามะ, นฤทธิ์ ดวงสุวรรณ, อุมพร มุณีแนม

Nurma Sama, Narit Duangsuwan, Umaporn Muneenam

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

Prince of Songkla University

Corresponding Author E-mail: wipawee180646@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. วิเคราะห์สาเหตุความขัดแย้งที่เกิดจากโครงการเมืองต้นแบบอุตสาหกรรมก้าวหน้าแห่งอนาคต อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา และ 2. เสนอแนวทางการจัดการความขัดแย้งทั้งในระยะสั้นและระยะยาวให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชนในพื้นที่ การวิจัยใช้ระเบียบวิธีเชิงคุณภาพโดยเก็บข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ การสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มตัวอย่าง 41 คน การศึกษาจากสื่อสังคมออนไลน์ และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมในพื้นที่ 3 ตำบล ได้แก่ ตำบลนาทับ ตำบลช้าง และสะกอม ซึ่งเป็นพื้นที่หลักที่ได้รับผลกระทบจากโครงการ

ผลการวิจัยพบว่า ความขัดแย้งมีสาเหตุหลัก 5 ประการ ได้แก่ 1. ความขัดแย้งด้านข้อมูล เนื่องจากการรับรู้ข้อมูลที่ไม่ครบถ้วนและไม่โปร่งใส 2. ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ จากความกังวลของชุมชนเกี่ยวกับผลกระทบต่อทรัพยากรและอาชีพ 3. ความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์ ที่สะท้อนความไม่ไว้วางใจต่อภาครัฐจากประสบการณ์ในอดีต 4. ความขัดแย้งด้านโครงสร้าง อันเกิดจากการบริหารแบบรวมศูนย์ที่ไม่เปิดพื้นที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วม และ 5. ความขัดแย้งด้านค่านิยม ที่เกิดจากความแตกต่างในแนวความคิดการพัฒนาระหว่างรัฐและชุมชน แนวทางการจัดการที่เสนอ ได้แก่ การจัดตั้งคณะทำงานร่วมระหว่างรัฐ เอกชน และชุมชน การพัฒนาช่องทางสื่อสารที่เข้าถึงได้

* Received April 7, 2025; Revised April 12, 2025; Accepted September 5, 2025

การใช้กระบวนการเจรจาแบบสันติวิธี การประเมินผลกระทบเชิงยุทธศาสตร์ (SEA) และการสร้างความไว้วางใจระยะยาวผ่านการกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกขั้นตอน

คำสำคัญ: การจัดการความขัดแย้ง; เมืองต้นแบบ; อุตสาหกรรมก้าวหน้า

Abstract

Objectives of this research article were: 1. To analyze the causes of conflict arising from the Futuristic Advanced Industrial Model City Project in Chana District, Songkhla Province, and 2. To propose both short-term and long-term conflict management approaches appropriated to the local community context. A qualitative research methodology was employed, utilizing data collection from academic documents, in-depth interviews with 41 key informants, social media content analysis, and non-participatory observation in three Sub-Districts Na Thap, Taling Chan, and Sakom which were the primary areas affected by the project.

The findings revealed five main causes of conflict: 1. data conflict; due to incomplete and non-transparent information, 2. interest conflict; stemming from community concerns over impacts on local resources and livelihoods, 3. relationship conflict; reflecting distrust toward the government based on past experiences, 4. structural conflict; resulting from centralized administration that excluded community participation, and 5. value conflict; caused by differing development perspectives between the state and local people. The proposed conflict management approaches included the establishment of a joint working committee among the government, private sector, and community, development of accessible communication channels, the use of peaceful negotiation processes, implementation of Strategic Environmental Assessment (SEA); and long-term trust-building through decentralization and inclusive public participation throughout all project stages.

Keywords: Conflict Management; Model Cities; Advanced Industries

บทนำ

โครงการเมืองต้นแบบอุตสาหกรรมก้าวหน้าแห่งอนาคต อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา เป็นหนึ่งในโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ (Mega Development Project) ที่รัฐบาลผลักดัน เพื่อยกระดับเศรษฐกิจและเสริมสร้างศักยภาพการแข่งขันของประเทศ โดยมีเป้าหมาย ในการพัฒนาอำเภोजะนะให้เป็นศูนย์กลางอุตสาหกรรมสมัยใหม่ กระตุ้นการจ้างงาน และสร้างมูลค่าเศรษฐกิจในท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม การดำเนินโครงการกลับก่อให้เกิด ความขัดแย้งระหว่างภาครัฐและชุมชน เนื่องจากกระบวนการพัฒนาแบบ “บนลงล่าง” (Top-Down Approach) ที่ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนตั้งแต่ขั้นตอนการวางแผน จนถึง การดำเนินโครงการ ทำให้ประชาชนในพื้นที่ไม่ได้รับข้อมูลที่ครบถ้วน หรือไม่มีโอกาส แสดงความคิดเห็นอย่างแท้จริง ส่งผลให้เกิดความไม่ไว้วางใจต่อภาครัฐและภาคเอกชน อีกทั้งยังมีความกังวลเกี่ยวกับผลกระทบของโครงการต่อวิถีชีวิต ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน (นิวดี สาหิม และฮาซันอักริม ดงนะเต็ง, 2566)

อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา เป็นพื้นที่ชายฝั่งที่ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ ประมงพื้นบ้านและเกษตรกรรม (พรมงคล ชิตชอบ, 2565) อย่างไรก็ตาม การพัฒนา อุตสาหกรรมขนาดใหญ่ผ่านกระบวนการแบบ “บนลงล่าง” และการบริหารแบบรวมศูนย์ ของรัฐ ได้นำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชน เนื่องจากประชาชนไม่ได้มีส่วนร่วม ในการตัดสินใจในโครงการที่กระทบต่อวิถีชีวิตและทรัพยากรในพื้นที่ ในอดีต จะนะเคยเผชิญ กับความขัดแย้งจากโครงการพัฒนาหลายโครงการ เช่น โครงการท่อส่งก๊าซไทย-มาเลเซีย (พ.ศ. 2542) และโรงไฟฟ้าจะนะ ระยะที่ 2 (พ.ศ. 2554) (กนกกุล เพชรอุทัย, 2024; อีรพงษ์ คำอูน และคณะ, 2564) ความขัดแย้งรุนแรงขึ้นเมื่อมีการอนุมัติโครงการเมือง ต้นแบบอุตสาหกรรมก้าวหน้าแห่งอนาคต (พ.ศ. 2562) ประชาชนในพื้นที่แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มคัดค้าน (เช่น เครือข่ายจะนะรักษ์ถิ่น) ที่ห่วงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และวิถีชีวิต (สุภาภรณ์ ทะวะละ และทัศนะ ศรีปัตตา, 2566) กลุ่มสนับสนุนที่มองว่า โครงการจะสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจ (ธีรนนท์ ประเสริฐกมลเทพ, 2562) และกลุ่มที่ยัง ไม่แสดงจุดยืน ความเห็นที่แตกต่างกันนำไปสู่ความขัดแย้งภายในชุมชน โดยเฉพาะเมื่อรัฐ ดำเนินโครงการโดยขาดกลไกการมีส่วนร่วม เช่น การเปลี่ยนผังเมืองโดยไม่ปรึกษาประชาชน (อีรพงษ์ คำอูน และคณะ, 2564) นักวิชาการเสนอว่า รัฐควรใช้การประเมินผลกระทบ เชิงยุทธศาสตร์ (SEA) และเปิดเวทีรับฟังความคิดเห็นอย่างโปร่งใส เพื่อสร้างสมดุลระหว่าง การพัฒนากับความยั่งยืนของชุมชน

จากบริบทของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในพื้นที่อำเภอจะนะ ผู้วิจัยเล็งเห็นถึงความสำคัญของการศึกษาเชิงลึกเพื่อทำความเข้าใจสาเหตุของความขัดแย้งในมิติต่าง ๆ และเพื่อเสนอแนวทางการจัดการที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ ทั้งในเชิงนโยบายและการปฏิบัติจริงในระดับชุมชน การศึกษาครั้งนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. วิเคราะห์สาเหตุของความขัดแย้งที่เกิดจากโครงการเมืองต้นแบบอุตสาหกรรมก้าวหน้าแห่งอนาคต และ 2. เสนอแนวทางการจัดการความขัดแย้งที่สามารถนำไปสู่การลดความตึงเครียดและสร้างความร่วมมือระหว่างรัฐกับประชาชนได้อย่างยั่งยืน ผลการศึกษานี้จะเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการกำหนดนโยบายการพัฒนาที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน และช่วยส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาโครงการขนาดใหญ่ในอนาคตให้เกิดความสมานฉันท์และยั่งยืน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสาเหตุความขัดแย้งที่เกิดจากโครงการเมืองต้นแบบอุตสาหกรรมก้าวหน้าแห่งอนาคต อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา
2. เพื่อเสนอแนวทางการจัดการความขัดแย้งที่เกิดจากโครงการเมืองต้นแบบอุตสาหกรรมก้าวหน้าแห่งอนาคต อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบของการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้แนวคิดเรื่องความขัดแย้งของ Galtung (1996) และทฤษฎีการจัดการความขัดแย้งของ Moore (2003) เป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ข้อมูล

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลคัดเลือกโดยใช้วิธีการแบบเจาะจง (Purposive Sampling) และสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษา ประกอบด้วยผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงการโดยตรงและทางอ้อม รวมจำนวน 41 คน แบ่งเป็นตัวแทนประชาชนจากสามตำบลหลักที่ได้รับผลกระทบโดยตรง จำนวน 26 คน ตัวแทนเครือข่ายจะนะรักษ์ถิ่น 3 คน ตัวแทนผู้สนับสนุนโครงการ 3 คน ผู้นำชุมชนและโต๊ะอิหม่าม รวม 6 คน และผู้ให้ข้อมูลรองอย่างละ 1 คน

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือหลักในการวิจัยคือแบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) ที่ผู้วิจัยออกแบบขึ้นโดยอิงจากกรอบทฤษฎีและวัตถุประสงค์ของการศึกษา เพื่อใช้เป็นแนวทางในการสนทนาเชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูล โดยมีคำถามปลายเปิด 5 ประเด็นหลัก ได้แก่ การรับรู้เกี่ยวกับโครงการ ผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้น ทศนคติต่อรัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ประสบการณ์กับโครงการพัฒนาที่ผ่านมา และข้อเสนอแนะในการจัดการความขัดแย้ง นอกจากนี้ยังใช้แบบสังเกตพฤติกรรม (Observation Form) เพื่อเก็บข้อมูลจากสถานการณ์จริงในพื้นที่

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามระหว่างเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2562 ถึงธันวาคม พ.ศ. 2564 โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก การศึกษาเอกสารทางวิชาการและรายงานโครงการที่เกี่ยวข้อง การวิเคราะห์สื่อสังคมออนไลน์ เพื่อศึกษาความเห็นของประชาชน และการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมในพื้นที่จริงที่ได้รับผลกระทบจากโครงการ

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้หลักการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ตามแนวทางของ Miles & Huberman (1994) โดยเริ่มจากการถอดเทปข้อมูลอย่างละเอียด จากนั้นจึงสรุป ตัดทอน และจัดหมวดหมู่ประเด็นสำคัญ ก่อนเชื่อมโยงข้อมูลเข้ากับแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง เพื่อสังเคราะห์และตีความความหมายเชิงลึกอย่างเป็นระบบ

ผลการวิจัย

1. สาเหตุความขัดแย้งที่เกิดจากโครงการเมืองต้นแบบอุตสาหกรรมก้าวหน้าแห่งอนาคต อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา

โครงการเมืองต้นแบบอุตสาหกรรมก้าวหน้าแห่งอนาคต อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา เป็นหนึ่งในโครงการขนาดใหญ่ที่ได้รับความสนใจอย่างมาก เนื่องจากเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจในพื้นที่ภาคใต้ของประเทศไทย โดยมีเป้าหมายในการสร้างฐานเศรษฐกิจที่แข็งแกร่งและยั่งยืน อย่างไรก็ตาม การดำเนินโครงการดังกล่าวกลับก่อให้เกิดความขัดแย้งในหลายมิติ ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ ซึ่งสามารถจำแนกประเด็นความขัดแย้งออกเป็น 5 ด้านหลัก ดังนี้

1.1 ความขัดแย้งด้านข้อมูล (Data Conflict) ความขัดแย้งด้านข้อมูล เป็นหนึ่งในปัจจัยหลักที่ก่อให้เกิดความไม่พอใจของประชาชน เนื่องจากข้อมูลเกี่ยวกับ

โครงการที่เผยแพร่ข้อความครบถ้วนและไม่โปร่งใส โดยเฉพาะผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและสังคมที่อาจเกิดขึ้น ภาครัฐและเอกชนมักเน้นประโยชน์ของโครงการ เช่น การสร้างงานหรือพัฒนาอุตสาหกรรม แต่หลีกเลี่ยงการนำเสนอผลกระทบในระยะยาว จากการสัมภาษณ์พบว่าชาวบ้านตำบลสะกอมรู้สึกว่าคุณสมบัติที่ได้รับคลุมเครือ และไม่สะท้อนข้อเสียของโครงการ เช่น การสูญเสียพื้นที่ทำกินหรือผลกระทบต่อระบบนิเวศชายฝั่ง เช่น “ข้อมูลที่เราได้รับในที่ประชุมมีแต่ข้อดีของโครงการ โดยไม่ได้ชี้แจงถึงปัญหาที่อาจเกิดขึ้น...” (CN18, 3 กรกฎาคม 2565) สิ่งนี้สะท้อนความไม่เชื่อมั่นของชาวบ้านต่อความโปร่งใสของโครงการ และนำไปสู่ความไม่ไว้วางใจต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง (Moore, 1986)

1.2 ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ (Conflict of Interest) ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์เกิดจากความกังวลของประชาชนต่อการสูญเสียพื้นที่ทำกินและแหล่งรายได้หลัก อีกทั้งยังมีข้อสงสัยว่า โครงการอาจเอื้อประโยชน์ให้นายทุนมากกว่าชุมชน แม้ประชาชนไม่ได้คัดค้านการพัฒนาโดยสิ้นเชิง แต่กังวลต่อความเป็นธรรมในการกระจายผลประโยชน์ เช่น “เราไม่ได้ต่อต้านการพัฒนา แต่เรากลัวว่าผลประโยชน์จะตกอยู่กับนายทุน มากกว่าชุมชน” (CN33, 10 เมษายน 2565) ความไม่เชื่อมั่นนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ Moore (1986) ที่ระบุว่า ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์เกิดเมื่อกลุ่มต่าง ๆ มีเป้าหมายขัดแย้งกัน เช่น รัฐเน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจ ขณะที่ชุมชนให้ความสำคัญกับวิถีชีวิตและทรัพยากร นำไปสู่ความขัดแย้งเชิงโครงสร้างที่ซับซ้อนในพื้นที่

1.3 ความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์ (Relationship Conflict) ชาวบ้านในขณะนี้มีประสบการณ์เชิงลบจากโครงการพัฒนาที่ผ่านมา เช่น โครงการท่อส่งก๊าซไทย-มาเลเซีย (พ.ศ. 2545) ซึ่งส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม วิถีชีวิต และอาชีพ จึงเกิดความไม่ไว้วางใจต่อภาครัฐและโครงการใหม่ ความไม่เชื่อมั่นนี้สะสมมาจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะกับโครงการเมืองต้นแบบอุตสาหกรรมก้าวหน้า ที่ประชาชนมองว่าตนเองไม่ได้มีส่วนร่วมในการออกแบบและตัดสินใจ ส่งผลให้เกิดความกังวลว่าประวัติศาสตร์จะซ้ำรอย จากการสัมภาษณ์พบว่า “เราเคยผ่านความเจ็บปวดจากโครงการที่ไม่ได้เป็นไปตามสัญญา เราไม่เชื่อว่ารัฐจะรับผิดชอบผลกระทบจากโครงการใหม่นี้” (CN13, 21 พฤษภาคม 2565) สะท้อนให้เห็นถึงความหวาดระแวงที่เป็นตัวเร่งความขัดแย้ง แนวคิดของ Galtung (1996) ชี้ว่าเมื่อประชาชนถูกกันออกจากระบวนการตัดสินใจ ย่อมเกิดการต่อต้านเพราะไม่มั่นใจว่ารัฐจะดำเนินการอย่างเป็นธรรม ความไม่ไว้วางใจนี้จึงไม่เพียงเป็นที่มาของความขัดแย้ง แต่ยังเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการเจรจาและการดำเนินโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ในระยะยาว

1.4 ความขัดแย้งด้านโครงสร้าง (Structural Conflict) โครงการเมืองต้นแบบอุตสาหกรรมก้าวหน้าแห่งอนาคตถูกวิจารณ์ว่าใช้แนวทางบริหารแบบ “บนลงล่าง” และตัดสินใจจากส่วนกลาง โดยไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วม แม้โครงการจะส่งผลกระทบโดยตรงต่อวิถีชีวิตของชุมชน เช่น การเปลี่ยนผังเมืองเพื่อรองรับเขตอุตสาหกรรม โดยไม่มีเวทีรับฟังความคิดเห็นอย่างทั่วถึง เครือข่ายจะนะรักษ์ถิ่นระบุว่า “การเปลี่ยนแปลงผังเมืองเป็นการใช้อำนาจจากส่วนกลางที่ละเลยเสียงของชุมชน...” (CN27, 3 เมษายน 2565) ความรู้สึกถูกกีดกันนี้สะท้อนความไม่พอใจของชาวบ้าน และสอดคล้องกับแนวคิดของ Galtung (1996) ที่ระบุว่า ความไม่สมดุลของอำนาจการตัดสินใจนำไปสู่ความขัดแย้ง และ Moore (1986) ซึ่งชี้ว่า การละเลยสิทธิประชาชนจะนำไปสู่การต่อต้านและการเคลื่อนไหวทางสังคม ทั้งนี้ ความขัดแย้งเชิงโครงสร้างในกรณีนี้สะท้อนภาพรวมของปัญหาระดับประเทศ ซึ่งการพัฒนาถูกขับเคลื่อนโดยรัฐและกลุ่มทุน โดยละเลยหลักการมีส่วนร่วมและความเป็นธรรมทางสังคม

1.5 ความขัดแย้งด้านค่านิยม (Values Conflict) ความขัดแย้งด้านค่านิยมเกิดจากมุมมองที่แตกต่างกันระหว่างรัฐและชุมชนเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนา โดยภาครัฐเน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจผ่านอุตสาหกรรม ขณะที่ประชาชนให้ความสำคัญกับความยั่งยืน วิถีชีวิตดั้งเดิม และการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นอย่างสมดุล ชาวบ้านส่วนใหญ่มองว่าแนวทางการพัฒนาอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ไม่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่พึ่งพาเกษตรกรรมและประมงพื้นบ้าน ตัวแทนชุมชนกล่าวว่า “พวกเราต้องการให้การพัฒนาสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ไม่ใช่เพียงเพื่อประโยชน์ของเศรษฐกิจที่เราไม่ได้รับ” (CN27, 3 เมษายน 2565) คำกล่าวนี้สะท้อนเจตนาของประชาชนในการร่วมกำหนดทิศทางการพัฒนา และต้องการเห็นการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนฐานทรัพยากรและวิถีชีวิตที่มีอยู่

กล่าวได้ว่า ความขัดแย้งที่เกิดจากโครงการเมืองต้นแบบอุตสาหกรรมก้าวหน้าแห่งอนาคต อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา เป็นความขัดแย้งที่มีความซับซ้อนและเกี่ยวข้องกับหลายมิติ การจัดการความขัดแย้งเหล่านี้จำเป็นต้องเริ่มจากการสร้างความไว้วางใจ และการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแท้จริง รวมถึงการจัดตั้งกลไกการสื่อสารที่โปร่งใส เพื่อป้องกันความขัดแย้งในระยะยาวและสร้างความสมานฉันท์ในชุมชนอย่างยั่งยืน

2. แนวทางการจัดการความขัดแย้งที่เกิดจากโครงการเมืองต้นแบบอุตสาหกรรมก้าวหน้าแห่งอนาคต อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา

ความขัดแย้งที่เกิดจากโครงการเมืองต้นแบบอุตสาหกรรมก้าวหน้าแห่งอนาคต อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา สะท้อนปัญหาเชิงโครงสร้างของการพัฒนาโครงการขนาดใหญ่

ในประเทศไทย ซึ่งเชื่อมโยงกับมิติทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และการเมือง ความขัดแย้งเหล่านี้ไม่เพียงกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชุมชน แต่ยังอาจเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาในระยะยาว หากขาดการจัดการที่เหมาะสม การศึกษานี้จึงมุ่งเสนอแนวทางจัดการความขัดแย้งที่เน้นการสร้างควมไว้วางใจ ความร่วมมือ และการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยจัดจำแนกแนวทางออกเป็นมิติต่าง ๆ เพื่อรองรับการจัดการปัญหา ดังนี้

2.1 การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน หนึ่งในปัจจัยสำคัญของความขัดแย้งในโครงการเมืองต้นแบบอุตสาหกรรมก้าวหน้าแห่งอนาคต คือ ความรู้สึกของชาวบ้านว่าตนถูกละเลยจากกระบวนการตัดสินใจ เนื่องจากโครงการดำเนินการแบบ “บนลงล่าง” โดยไม่มีการเปิดพื้นที่ให้ชุมชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน (Community Participation) จึงเป็นกุญแจสำคัญในการลดความขัดแย้งและฟื้นฟูความไว้วางใจต่อรัฐ แนวทางที่เป็นรูปธรรม เช่น การจัดเวทีรับฟังความคิดเห็น (Public Hearing) การจัดตั้งคณะกรรมการที่มีตัวแทนจากชุมชน นักวิชาการ และหน่วยงานรัฐ รวมถึงการสื่อสารข้อมูลอย่างโปร่งใสผ่านช่องทางที่เข้าถึงได้ง่าย จะช่วยให้ประชาชนมีส่วนร่วมตั้งแต่ต้น ตัวแทนจากชุมชนตั้งข้อสังเกตว่า “หากรัฐเปิดโอกาสให้เรามีส่วนร่วมตั้งแต่ต้น เราจะรู้สึกว่าเสียงของเรามีคุณค่า และจะช่วยลดความขัดแย้งได้” (CN33, 10 เมษายน 2565) คำกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นว่า การมีส่วนร่วมไม่ใช่เพียงกลไกทางการเมือง แต่คือ ปัจจัยพื้นฐานในการสร้างความไว้วางใจและความร่วมมือระหว่างรัฐกับประชาชนอย่างยั่งยืน

2.2 การใช้กระบวนการเจรจาแบบสันติวิธี ความไม่ไว้วางใจที่สะสมจากโครงการพัฒนาก่อนหน้า เช่น โครงการท่อส่งก๊าซไทย-มาเลเซีย เป็นปัจจัยที่ทำให้ความขัดแย้งในพื้นที่รุนแรงขึ้น ชาวบ้านมองว่าภาครัฐให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจมากกว่าผลกระทบต่อชุมชน ส่งผลให้เกิดข้อกังขาเรื่องความโปร่งใสและความยุติธรรม หนึ่งในแนวทางลดความขัดแย้งที่มีประสิทธิภาพ คือ การใช้กระบวนการเจรจาแบบสันติวิธี (Peaceful Negotiation) ที่เปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายแสดงจุดยืนและหาข้อตกลงร่วมกันอย่างเท่าเทียม โดยควรมีคณะเจรจาอิสระซึ่งประกอบด้วยตัวแทนจากภาคประชาชน รัฐ เอกชน NGOs และนักวิชาการเป็นกลาง เพื่อเป็นตัวกลางในการไกล่เกลี่ย การเจรจาควรเน้นการประนีประนอมผลประโยชน์ (Interest-Based Negotiation) และมีผู้เชี่ยวชาญด้านความขัดแย้งช่วยอำนวยความสะดวกเจรจาหารือระหว่างคู่กรณี ตัวแทนเครือข่ายจะนะรักษ์ถิ่นเสนอว่า “เราต้องการการเจรจาที่ให้ความสำคัญกับความเป็นธรรม ไม่ใช่การตัดสินใจที่เอื้อประโยชน์ให้แก่กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง” (CN28, 2 เมษายน 2565) ซึ่งสะท้อนถึงความคาดหวัง

ในเวทีเจรจาที่โปร่งใส เป็นธรรม และเปิดให้ประชาชนสามารถมีส่วนร่วมในการต่อรองผลประโยชน์ได้อย่างแท้จริง อันเป็นรากฐานสำคัญของการคลี่คลายความขัดแย้งอย่างยั่งยืน

2.3 การบังคับใช้กฎหมายอย่างเป็นธรรม อีกหนึ่งปัญหาสำคัญ คือ การเปลี่ยนแปลงผังเมืองและการใช้ประโยชน์ที่ดินโดยไม่ได้รับการยอมรับจากชุมชน กระบวนการเหล่านี้ถูกมองว่า เป็นการใช้อำนาจในลักษณะบังคับ ซึ่งสร้างความไม่พอใจให้กับประชาชน การบังคับใช้กฎหมายจึงควรดำเนินการในลักษณะที่โปร่งใสและเป็นธรรม โดยเริ่มจากการตรวจสอบการเปลี่ยนแปลงผังเมืองและการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับโครงการ ซึ่งควรมีการจัดตั้งคณะกรรมการตรวจสอบอิสระเพื่อประเมินกระบวนการต่าง ๆ และเปิดเผยข้อมูลดังกล่าวต่อสาธารณะอย่างชัดเจน การปรับปรุงกระบวนการประชาธิปไตยให้ครอบคลุมทุกกลุ่มในชุมชนจะช่วยให้ชาวบ้านรู้สึกว่าคุณภาพมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย นอกจากนี้ ควรลดการใช้อำนาจในเชิงบังคับและหันมาใช้ในการสื่อสารที่สร้างความเข้าใจและความร่วมมือแทน

2.4 การประเมินผลกระทบเชิงยุทธศาสตร์ (SEA) ความกังวลของชุมชนเกี่ยวกับผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและสังคมจากโครงการอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ เป็นปัจจัยสำคัญที่จุดชนวนความขัดแย้งในพื้นที่จะนะ ชาวบ้านเกรงว่าโครงการจะกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ วิถีชีวิต และสุขภาพของประชาชน โดยเฉพาะจากประสบการณ์ที่เคยเผชิญปัญหามลพิษและการสูญเสียพื้นที่ทำกินจากโครงการในอดีต การประเมินผลกระทบเชิงยุทธศาสตร์ (Strategic Environmental Assessment: SEA) จึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่สามารถลดความขัดแย้งและเพิ่มความโปร่งใสในการดำเนินโครงการ โดยควรครอบคลุมทุกมิติ ทั้งด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคม ข้อเรียกร้องหนึ่งของกลุ่มคัดค้าน คือ การเปิดเผยรายงาน SEA อย่างชัดเจนต่อสาธารณะ ตัวแทนชุมชนระบุว่า “ต้องการเห็นการประเมินผลกระทบเชิงยุทธศาสตร์... เพื่อให้เราได้รู้ว่าผลกระทบจริง ๆ จะมีอะไรบ้าง” (CN27, 3 เมษายน 2565) แนวคิดของ Chambers (1983) เกี่ยวกับการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม เน้นว่าการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการประเมินผลกระทบจะช่วยลดข้อขัดแย้ง และนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน หากรัฐสามารถออกแบบกระบวนการ SEA ที่เปิดเผย ตรวจสอบได้ และเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วม ก็จะสามารถสร้างความไว้วางใจ ลดความขัดแย้ง และเสริมสร้างความร่วมมือระหว่างรัฐกับชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม

2.5 การสร้างความไว้วางใจในระยะยาว ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในพื้นที่นี้ไม่ได้เกิดจากปัจจัยเดียว แต่เป็นผลมาจากประวัติศาสตร์ของความไม่ไว้วางใจที่สะสมมาตลอดหลายปี การสร้างความไว้วางใจในระยะยาวจึงเป็นสิ่งสำคัญ กระบวนการนี้ควรเริ่มจากการจัดตั้งกลไกเฝ้าระวังอิสระที่มีตัวแทนจากทุกภาคส่วน เพื่อให้การดำเนินโครงการมีความโปร่งใสและตรวจสอบได้ นอกจากนี้ การสนับสนุนการพัฒนาที่ตรงกับบริบทของชุมชน เช่น การส่งเสริมเศรษฐกิจท้องถิ่นหรือการพัฒนาในรูปแบบที่ไม่ทำลายวิถีชีวิตดั้งเดิม จะช่วยให้ชาวบ้านรู้สึกว่าการพัฒนาเป็นไปเพื่อพวกเขาจริง ๆ การใช้สื่อท้องถิ่นในการสื่อสารข้อมูลจะช่วยสร้างความเข้าใจและความไว้วางใจได้มากขึ้น

ดังนั้น การจัดการความขัดแย้งในโครงการเมืองต้นแบบอุตสาหกรรมก้าวหน้าแห่งอนาคต อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา จำเป็นต้องคำนึงถึงความหลากหลายของปัจจัยที่เกี่ยวข้อง แนวทางที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน การเจรจาแบบสันติวิธี การบังคับใช้กฎหมายอย่างโปร่งใส การประเมินผลกระทบเชิงยุทธศาสตร์ และการสร้างความไว้วางใจในระยะยาว จะช่วยลดความขัดแย้งและสร้างรากฐานสำหรับการพัฒนาที่สมานฉันท์และยั่งยืนในอนาคต

อภิปรายผลการวิจัย

1. จากการศึกษาสาเหตุความขัดแย้งที่เกิดจากโครงการเมืองต้นแบบอุตสาหกรรมก้าวหน้าแห่งอนาคต อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา พบว่า ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในโครงการเมืองต้นแบบอุตสาหกรรมก้าวหน้าแห่งอนาคตในอำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา มีลักษณะซับซ้อนและเชื่อมโยงหลายมิติ โดยมีปัจจัยสำคัญ ได้แก่ การขาดความโปร่งใสในการสื่อสารและการบริหารจัดการที่ไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง การสื่อสารแบบด้านเดียวจากภาครัฐ ทำให้ประชาชนไม่ได้รับข้อมูลที่ครบถ้วนและรอบด้านเกี่ยวกับผลกระทบของโครงการ โดยเฉพาะด้านสิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิต ส่งผลให้เกิดความไม่ไว้วางใจ และไม่สามารถร่วมตัดสินใจในประเด็นที่ส่งผลต่อชุมชนของตนได้ นอกจากนี้ยังพบความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ (Interest Conflict) ซึ่งเป็นผลจากความไม่สมดุลระหว่างเป้าหมายของรัฐที่เน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจ ผ่านการส่งเสริมอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ กับความต้องการของชุมชนที่มุ่งเน้นการอนุรักษ์ทรัพยากรและการพัฒนาที่ยั่งยืน สถานการณ์นี้สะท้อนภาพของการบริหารแบบรวมศูนย์ (Centralized Administration) ที่ไม่คำนึงถึงบริบททางสังคม วัฒนธรรม และความหลากหลายของพื้นที่ ทำให้ประชาชนรู้สึกถูกกีดกันจากกระบวนการตัดสินใจ ซึ่งผลการศึกษานี้สอดคล้องกับทฤษฎีความขัดแย้ง

ของ Galtung (1996) ที่ระบุว่า ความขัดแย้งเกิดจากความไม่สมดุลของทัศนคติ (Attitude) พฤติกรรม (Behavior) และโครงสร้าง (Structure) ในบริบทนี้ ยังสามารถเปรียบเทียบกับงานของสุภาภรณ์ ทะวะละ และทัศนะ ศรีปัดดา (2566) ซึ่งแม้งานวิจัยของทั้งสองจะเน้นไปที่การพัฒนาสมรรถนะของผู้บริหารสถานศึกษา แต่ได้เสนอประเด็นสำคัญเกี่ยวกับ “การบริหารจัดการแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์” ที่ต้องยึดโยงกับความต้องการจำเป็นของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในพื้นที่อย่างแท้จริง แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับการจัดการความขัดแย้งในพื้นที่ชนบท ที่จำเป็นต้องรับฟังเสียงของประชาชนให้มากขึ้น และออกแบบกระบวนการพัฒนาโดยมีฐานคิดจากบริบทท้องถิ่นและความต้องการจำเป็นของชุมชน และผลการศึกษาสอดคล้องกับ ทฤษฎีความขัดแย้งของ Galtung (1996) ที่ชี้ว่า ความขัดแย้งเกิดจากความไม่สมดุลของทัศนคติ (Attitude) พฤติกรรม (Behavior) และโครงสร้าง (Structure) ซึ่งเกี่ยวข้องกับการขาดข้อมูลที่โปร่งใส ความไม่สมดุลของผลประโยชน์ และโครงสร้างการบริหารที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการมีส่วนร่วม ดังนั้น แนวทางแก้ไขความขัดแย้งควรมุ่งเน้นไปที่ การสร้างความโปร่งใสในการสื่อสาร การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนและการออกแบบโครงการที่คำนึงถึงบริบทของพื้นที่ ซึ่งจะช่วยสร้างความไว้วางใจและความร่วมมือที่ยั่งยืนระหว่างรัฐกับประชาชนในระยะยาว

2. จากการศึกษาเพื่อเสนอแนวทางการจัดการความขัดแย้งที่เกิดจากโครงการเมืองต้นแบบอุตสาหกรรมก้าวหน้าแห่งอนาคต อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ที่มุ่งเสนอแนวทางการจัดการความขัดแย้งในโครงการ เมืองต้นแบบอุตสาหกรรมก้าวหน้าแห่งอนาคต อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา พบว่า การจัดการความขัดแย้งต้องครอบคลุมทั้งมิติของโครงสร้าง การสื่อสาร และการสร้างความร่วมมือระหว่างรัฐกับประชาชน หนึ่งในแนวทางสำคัญ คือ การปรับปรุงกระบวนการสื่อสารข้อมูลให้โปร่งใสและเข้าถึงได้ง่าย โดยการจัดตั้ง ศูนย์ข้อมูลชุมชนที่เป็นกลาง ซึ่งให้ข้อมูลที่ครบถ้วนเกี่ยวกับผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม ผลประโยชน์ของชุมชน และแผนการดำเนินโครงการ การสื่อสารแบบสองทาง (Two-way Communication) จะช่วยให้ประชาชนสามารถแสดงความคิดเห็นและแสดงข้อกังวลได้อย่างเท่าเทียม ลดความเข้าใจผิดและสร้างความเชื่อมั่นต่อภาครัฐ การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนตั้งแต่เริ่มต้นโครงการเป็นอีกแนวทางสำคัญ โดยประชาชนควรมีบทบาทในการออกแบบและตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการ ซึ่งจะช่วยลดความรู้สึถูกกีดกันและเพิ่มความไว้วางใจ การตั้ง คณะกรรมการร่วมที่ประกอบด้วยตัวแทนจากประชาชน นักวิชาการ และหน่วยงานรัฐ ถือเป็นกลไกที่ช่วยสร้างความสมดุลระหว่างผลประโยชน์ของฝ่ายต่าง ๆ ในมิติของโครงสร้างการบริหาร

ควรปรับปรุงจากระบบรวมศูนย์ (Centralized Administration) เป็นระบบกระจายอำนาจ (Decentralized Administration) โดยเปิดโอกาสให้หน่วยงานท้องถิ่นมีบทบาทในการกำกับดูแลและตรวจสอบโครงการ ให้การพัฒนาเป็นไปตามบริบทของพื้นที่ นอกจากนี้ โครงการควรออกแบบให้ สอดคล้องกับวิถีชีวิตและทรัพยากรในพื้นที่ ผ่านการสนับสนุน แนวทางการพัฒนาเชิงนิเวศ (Eco-friendly Development) แทนการพึ่งพาอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ซึ่งจะช่วยลดความกังวลของประชาชนเกี่ยวกับผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับทฤษฎีการบริหารความขัดแย้ง (Conflict Management Theory) ของ Moore (2003) ซึ่งระบุว่า การจัดการปัจจัยต้นเหตุของความขัดแย้ง ได้แก่ การสื่อสาร ข้อมูล ผลประโยชน์ และโครงสร้าง เป็นแนวทางที่มีประสิทธิภาพ แนวทางการจัดการที่นำเสนอไม่เพียงช่วยลดความขัดแย้งในปัจจุบัน แต่ยังเป็น รากฐานสำคัญ สำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืนและสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนในระยะยาวนอกจากนี้ ผลการศึกษายังสอดคล้องกับงานของนิวัติ สาหิม และยาชัยอักษร คงมะเต็ง (2566) ซึ่งศึกษาความขัดแย้งในกรณีนิคมอุตสาหกรรมจะนะ โดยชี้ให้เห็นว่า การขาดกลไก การมีส่วนร่วมและการละลายบริบทของชุมชน เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการต่อต้านอย่างต่อเนื่อง และเสนอให้รัฐบาลทบทวนแนวทางการพัฒนาโดยคำนึงถึงความยั่งยืน ความเสมอภาค และการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนอย่างแท้จริง

องค์ความรู้จากการวิจัย

โครงการเมืองต้นแบบอุตสาหกรรมก้าวหน้าแห่งอนาคต อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา เป็นโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ที่รัฐผลักดันเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจภาคใต้ แต่กลับก่อให้เกิด ความขัดแย้งรุนแรงระหว่างรัฐและประชาชนในพื้นที่ โดยมีสาเหตุสำคัญ ได้แก่ การขาด ความโปร่งใสของข้อมูล ทำให้ประชาชนไม่ไว้วางใจ ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ เนื่องจาก ชุมชนกังวลว่าการพัฒนาอุตสาหกรรมจะส่งผลกระทบต่อทรัพยากรและอาชีพดั้งเดิม ความขัดแย้งด้านโครงสร้าง ที่เกิดจากการบริหารแบบรวมศูนย์ ทำให้ประชาชนไม่มีอำนาจ ในการตัดสินใจ และความขัดแย้งด้านค่านิยมที่ประชาชนต้องการพัฒนาอย่างยั่งยืน ขณะที่รัฐมุ่งเน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจ แนวทางการจัดการความขัดแย้งควรมุ่งเน้นไปที่ การเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง การใช้ กระบวนการเจรจาแบบสันติวิธี เพื่อหาทางออกร่วมกัน การสื่อสารข้อมูลที่โปร่งใสและเข้าถึงได้ง่าย การบังคับใช้กฎหมาย อย่างเป็นธรรม และการพัฒนาโครงการที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชน หากรัฐต้องการ

ผลักดันโครงการให้สำเร็จโดยไม่เกิดความขัดแย้ง จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกขั้นตอน เพื่อสร้างสมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจกับความยั่งยืนของพื้นที่

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ควรจัดตั้งศูนย์ข้อมูลที่เป็นกลางและโปร่งใส เพื่อเผยแพร่ข้อมูลโครงการอย่างครบถ้วน
2. สามารถส่งเสริมการสื่อสารแบบสองทาง และจัดตั้งคณะกรรมการร่วมที่มีตัวแทนจากทุกภาคส่วน พร้อมบูรณาการการประเมิน SEA เพื่อเพิ่มความโปร่งใสในการตัดสินใจ
3. ปรับแนวทางการพัฒนาให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและทรัพยากรท้องถิ่น โดยส่งเสริมเกษตรเชิงนิเวศ การอนุรักษ์ธรรมชาติ และการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

1. ศึกษาผลกระทบของโครงการต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชนอย่างรอบด้าน รวมถึงถอดบทเรียนจากโครงการที่ประสบความสำเร็จในพื้นที่อื่น
2. ส่งเสริมการประเมินผลกระทบในทุกมิติ โดยเฉพาะการประเมินเชิงยุทธศาสตร์ (SEA) เพื่อเพิ่มการมีส่วนร่วมและลดความขัดแย้งในระยะยาว

ข้อเสนอแนะสำหรับการปฏิบัติในพื้นที่

1. สร้างความไว้วางใจผ่านการเปิดเผยข้อมูลที่โปร่งใส และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกขั้นตอนของโครงการ
2. ส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน เช่น การลงทุนในพลังงานสะอาด และการฟื้นฟูระบบนิเวศที่ได้รับผลกระทบ เพื่อให้การพัฒนาเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมในระยะยาว

เอกสารอ้างอิง

กนกกุล เพชรอุทัย. (2567). ประเด็นความขัดแย้งและแนวทางแก้ไข กรณีศึกษา โครงการสำรวจและออกแบบทางต่างระดับ อำเภอเมือง จังหวัดสุราษฎร์ธานี. *วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต*, 12(2), 189–200.

- ธีรนนท์ ประเสริฐกุลมณฑ. (2562). ขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองต่อต้านและสนับสนุน การใช้เทคโนโลยี GMOs ในเกษตรกรรมไทย. *วารสารการวิจัยการบริหารการพัฒนา*, 9(3), 114–125.
- ธีรพงษ์ คำอูน และคณะ. (2564). ความมั่นคงด้านพลังงานของประเทศไทย: ภาครัฐ. *วารสารการเมือง การบริหาร และกฎหมาย*, 13(1), 41–58.
- นิวัติ สาหิม และฮาซันอักริม ดงนะเต็ง. (2566). การวิเคราะห์ความขัดแย้งจากโครงการพัฒนาอุตสาหกรรมขนาดใหญ่: กรณีศึกษานิคมอุตสาหกรรมจะนะ. *วารสารความขัดแย้งและสันติศึกษา*, 2(1), 143–178.
- พรมงคล ชิดชอบ. (2565). แนวคิดการจัดการความขัดแย้งในการดำเนินการโครงการพัฒนาแหล่งน้ำ. สืบค้น 4 พฤษภาคม 2568, จาก <https://shorturl.asia/DXPQA>
- สุภาภรณ์ ทะวะละ และทัศน์ะ ศรีปัตตา. (2566). การศึกษาความต้องการจำเป็นและแนวทางการพัฒนาสมรรถนะด้านมุ่งผลสัมฤทธิ์ของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 1. *วารสารวิจัยราชภัฏธนบุรีรับใช้สังคม*, 9(1), 63–81.
- Chambers, R. (1983). *Rural Development: Putting the Last First*. London: Longman.
- Galtung, J. (1996). *Peace by Peaceful Means*. London: SAGE Publications.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook* (2nd ed.). SAGE Publications.
- Moore, C. W. (1986). *The Mediation Process: Practical Strategies for Resolving Conflict*. San Francisco: Jossey-Bass.
- _____. (2003). *The Mediation Process: Practical Strategies for Resolving Conflict* (3rd ed.). San Francisco, CA: Jossey-Bass.